

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2014. Вип. 18. С. 400–406.*

Володимир ПЕТЕГИРИЧ

ВІТОЛЬД АУЛІХ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ВИВЧЕННЯ АРХЕОЛОГІЇ ВОЛИНИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ І КНЯЖОЇ ДОБИ

Серед дослідників слов'янської і княжої доби Волині почесне місце займає львівський археолог, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук (з 1993 р. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) Вітольд Вітольдович Ауліх (26.01.1928 – 21.11.1994). В. Ауліх народився у Львові в сім'ї професора, завідувача кафедри й декана енерго-машинобудівного факультету Львівської політехніки. З 1945 по

Рис. 1. Вітольд Ауліх (50-ті роки XX ст.)
Fig. 1. Vitold Aulikh (50-th of XX century)

1950 рр. він навчався на філологічному факультеті Львівського державного університету ім. І. Франка за спеціальністю “класична філологія”. Ще будучи студентом, зацікавився археологією, часто відвідував тодішній Інститут суспільних наук АН УРСР, виконував лаборантську роботу, опрацьовуючи археологічні матеріали з досліджень Івана Старчука у Пліснеську.

Після закінчення університету один рік працював вчителем німецької мови Новояричівської середньої школи, згодом директором Ямпільської семирічки на Львівщині. З 1953 р. і до кінця життя був пов'язаний з Інститутом суспільних наук. Тут він навчався в аспірантурі Відділу археології під керівництвом відомого археолога, професора Маркіяна Смішка, у 1954–1955 рр. провів перші самостійні археологічні дослідження на слов'янському поселенні Ріпнів, що лягли в основу його кандидатської дисертації. З 1955 р. працював на посаді молодшого, а з 1963 р. – старшого наукового співробітника. У квітні 1960 р. захистив кандидатську дисертацію “Давньоруське селище VI–XI ст. у с. Ріпнів Львівської області”. Результати

розкопок у Ріпневі знайшли своє висвітлення у наукових збірниках Львова, Києва та Москви [Ауліх, 1957, с. 106–108; Ауліх, 1958, с. 26–59; Ауліх, 1963, с. 366–381] і засвідчили появу в українській археології серйозного, вдумливого дослідника, завдяки якому ця пам'ятка і сьогодні залишається одним із найдокладніше вивчених сільських поселень Волині. Матеріали Ріпнівського поселення показали безперервність заселення Верхньої Надбужанщини впродовж раннього середньовіччя і були широко використані дослідником для висвітлення питань матеріальної культури, господарства, соціальних відносин та племінної належності населення Волині другої половини I тис. н.е. [Ауліх, 1959, с. 146–156; 1968, с. 36–43; 1976, с. 121–127; 1976а, с. 108–121; Ауліх, Баран, 1976, с. 127–132].

Упродовж 1956–1964 рр. В. Ауліх здійснив надзвичайно результативні розкопки однієї з найвідоміших тепер пам'яток слов'янського світу – Зимнівського городища поблизу Володимира на Волині. Це унікальне городище періоду раннього середньовіччя виділяється серед синхронних пам'яток своїми укріпленнями і надзвичайно багатим інвентарем, які свідчать, на

думку вченого, що воно було адміністративним, політичним та економічним центром одного із східнослов'янських племен – дулібів. Підсумки досліджень Зимнівського городища були викладені у монографії, опублікованій у 1972 р. [Ауліх, 1972, с. 1–124] та у серії статей, в яких визначено місце Зимнівського городища серед ранньослов'янських археологічних пам'яток Європи, його подібність і відмінність від найближчих городищ Полісся, розглянуто соціальний зміст городища та ін. [Ауліх, 1972, с. 46–67; Ауліх, 1988, с. 87–91; Ауліх, 1961, с. 128–139; Ауліх, 1962, с. 92–105; Ауліх, 1969, с. 54–58; Aulich, 1970, s. 28–33]. Шкода тільки, що ротапринтне видання обмежило об'єм та можливості щодо ілюстрування книги, великої наукової ваги якої не зрозуміло або не захотіло зрозуміти тодішнє керівництво інституту. Матеріали з цього городища, не дивлячись на те, що серед дослідників існують різні думки щодо його функціонального призначення, ще й тепер залишаються визначальними при датуванні ранньослов'янських старожитностей, а скромна книжка є однією з найчастіше цитованих публікацій у європейській слов'янській археології.

Рис. 2. Вид на поселення Ріпнів I. Фото В. Ауліха 1955 р.

Fig. 2. View on the settlement Ripniv I. Photo made by V. Aulikh. 1955

В окремій статті В. Ауліх проаналізував унікальні знахідки з городища, зокрема, ливарні формочки та пряслиця, виготовлені на токарному верстаті, що дозволило йому переглянути традиційні уявлення деяких дослідників про примітивний характер усіх ділянок матеріальної культури східних слов'ян у V–VII ст. н.е. і показати високий рівень спеціалізованого ремесла, особливо ювелірного та каменерізного [Ауліх, 1970, с. 120–124]. Розглядаючи питання ранньої історії Володимира на Волині, дослідник підкреслив наявність етнокультурного зв'язку міста із городищем у Зимному [Ауліх, 1988, с. 55–57].

Після вивчення двох важливих пам'яток Волині – Ріпнева і Зимного, В. Ауліх намітив програму ширшого дослідження пам'яток слов'янської і княжої доби цього регіону. Для її виконання дослідник спочатку провів обстеження та невеликі розкопки кількох пам'яток. В процесі робіт встановлено наявність культурного шару княжої доби на городищах в Дитиничах, Листвині, Мирогощі Дубнівського району Рівненської області, а також у Борисковичах і Городищі Горохівського району Волинської області. виправлено помилкову інформацію про існування чотирьох окремих городищ біля сусідніх сіл Борисковичі–Борочиці та Коршів–Одєради. Городища, розташовані між цими селами, помилково двічі фігурували в археологічній літературі. Окремі пам'ятки, обстежені дослідником, виявилися, як вважалося, не городищами княжої доби, а замчищами XVI–XVII ст. [Ауліх, 1967, с. 249–250]. Матеріали з розвідкових досліджень на Волині були широко використані для підготовки археологічних карт і каталогів поселень та городищ раннього середньовіччя цієї території [Археологічні пам'ятки, с. 99–104; Ауліх, 1988, с. 253–254].

Під час польових обстежень городищ Волинської землі В. Ауліх здійснив розкопки на Білівському городищі [Ауліх, 1971, с. 168–176]. З цим городищем окремі дослідники вслід за В. Антоновичем ототожнювали літописне волинське місто Пересопницю; інші вважали, що це місто розміщувалося на території сучасного однойменного села. Дослідженнями Білівського городища В. Ауліху вдалося остаточно розв'язати це дискусійне питання. Виявилось, що культурний шар на городищі дуже бідний, а це не характерно для міст. Городище має занадто малу площу (0,35 га), що не відповідає площі колись важливого центру. З літописною Пересопницею, ствердив дослідник, слід пов'язувати комплекс пам'яток сучасного села на Рівненщині, що, зрештою, підтвердилося розкопками наступних років. А Білівське городище, на думку вченого, могло бути сторожовою заставою на підступах до Пересопниці по долині р. Стубла [Ауліх, 1971, с. 176].

Рис. 3. Група археологів на фоні Зимнівського городища. Зліва направо: Вітольд Ауліх, Володимир Петегирич, Петро Довгань, Денис Козак (1988)

Fig. 3. Group of archaeologists on the background of Hill-fort in Zymne. From left to right: Vitold Aulikh, Volodymyr Petegyrych, Petro Dovgan, Denys Kozak (1988)

Цікавими виявилися розкопки 1968 р. на багатoshаровому поселенні у Ромоші над Бугом. Тут В. Ауліх дослідив заглиблене житло культури Луки-Райковецької. Воно мало прямокутну форму (4,65×5,45 м), глинобитну піч і датувалося керамікою та залізною шпорою VIII – поч. IX ст. Виявлено також півземлянку XI–XII ст., яка мала неправильну чотирикутну форму розміром 4,9×5,3 м з глиняною пічкою у східному куті та кілька ям, в заповненні однієї з яких (3,3×2,5 м) зафіксовано більше тисячі уламків кераміки X–XI ст. [Ауліх, 1969, с. 327–329; Ауліх, 1990б, с. 72]. Згодом на цьому поселенні вдалося відкрити об'єкти та матеріали V–VI ст. та XII–XIII ст. [Крушельницькая, Долынская, 1972, с. 367] і воно поповнило число пам'яток слов'янської та княжої доби Надбужанщини з широким хронологічним діапазоном, що має важливе значення для вивчення процесів заселення басейну Бугу.

Аналіз керамічних комплексів Ріпнева, Зимного, Ромоша дав можливість В. Ауліху порушити низку важливих питань дослідження слов'яно-руської кераміки: засвоєння і удосконалення кружальної техніки виготовлення глиняного посуду, час появи і етапи розвитку гончарного круга, розвиток орнаментування, значення зовнішніх впливів, асортимент і розвиток керамічних форм та ін. [Ауліх, 1977, с. 66–71].

Рис. 4. Городище у Білеві. Фото В. Ауліха 1966 р.
Fig. 4. Hill-fort in Bilev. Photo made by V. Aulikh. 1966

До заслуг дослідника треба зарахувати також перші хоч і невеликі, але професійні розкопки літописного міста Дорогобужа, проведені у 1969 р. Дослідженнями визначено потужність культурного шару на городищі (від 1,7 до 2,8 м), виявлено ями з матеріалами X–XI, XII–XIII та XIV–XV ст.; виготовлено детальний план дорогобузького городища. В культурному шарі простежено різночасові нашарування від X до XIX ст. [Ауліх, 1972, с. 297–298].

Мало хто знає, що В. Ауліх був першовідкривачем унікального могильника в с. Дитиничі на Волині [Петегірич, Оприск, 1998, с. 41], що згодом дав назву цілому колу аналогічних пам'яток, які тепер відносяться до вельбарської культури, пов'язаної з проникненням в Україну гото-гепідських племен.

З кінця 60-х рр. XX ст. вчений зосередив свої польові дослідження у княжому Галичі [Петегірич, Оприск, 1998, с. 40–41; Петегірич, 2010, с. 11–15]. Але у своїх теоретичних студіях ще не раз звертався до питань слов'янської і княжої доби Волині. Зокрема, в узагальнюючій праці, присвяченій археології Прикарпаття, Волині та Закарпаття, йому належать розділи про слов'янське населення VIII–X ст., сільське господарство і торгівлю, короткий нарис про найдавнішу історію Луцька, у яких широко використані матеріали власних досліджень на

Волині та проаналізовано писемні джерела і праці українських та зарубіжних дослідників [Ауліх, 1990, с. 122–124; 1990а, с. 87–89; 1990б, с. 68–77; 1990в, с. 93–96].

Рис. 5. Городище літописного Дорогобужа. Фото В. Ауліха 1968 р.
Fig. 5. Hill-fort of annalistic Dorogobuzh. Photo made by V. Aulikh. 1968

В. Ауліх є автором більше 30 наукових праць, присвячених вивченню слов'янської та княжої доби Волинського регіону, серед яких – книга про Зимнівське городище, розділи у чотирьох колективних монографіях, статті, повідомлення. Його перу належать численні рецензії робіт українських, білоруських та польських дослідників, відгуки на кандидатські та докторські дисертації. Він був учасником багатьох всесоюзних, республіканських та міжнародних конференцій археологів, в тому числі I-го та V-го Міжнародних конгресів слов'янської археології у Варшаві та Києві в 1965 і 1985 рр., конференції, присвяченої 1500-літтю Києва (1982), наукових сесій археологів у Москві, Тбілісі, Мінську, Одесі, Кам'янці-Подільському та інших містах, на яких він серед іншого представляв результати своїх досліджень на Волині. Вчений став одним з активних організаторів наради з проблем черняхівської культури у Львові 1967 р.

Своїми польовими дослідженнями, науковими гіпотезами і теоретичними узагальненнями В. Ауліх зробив вагомий внесок у вивчення слов'янської і княжої доби Волині і назавжди вкарбував своє ім'я до когорти найвідоміших українських вчених-археологів.

ЛІТЕРАТУРА

Археологічні пам'ятки...

- 1982 Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – Київ. – 268 с. (співавт. І.П. Герета, С.І. Пеняк, В.М. Петегирич, О.О. Ратич, В.С. Терський, В.М. Цигилик).

Ауліх В.В.

- 1958 Основні результати археологічних досліджень давньоруського селища в с. Ріпнів Львівської області // Дисертаційний збірник ІСН АН УРСР. – Київ. – С. 26–59.
- 1959 До питання про господарство, соціальні відносини і племінну належність давньоруського населення верхів'їв Західного Буга другої половини I тис. н.е. // МДАПВ. – Вип. 2. – С. 146–156.
- 1961 Матеріали з верхнього горизонту городища біля с. Зимне Волинської області // МДАПВ. – Вип. 3. – С. 128–139.
- 1962 Металеві пряжки і прикраси з верхнього горизонту городища в с. Зимне Волинської області // МДАПВ. – Вип. 4. – С. 92–105.
- 1968 Східнослов'янські племена на території західноукраїнських земель напередодні виникнення Київської держави // Торжество історичної справедливості. – Львів. – С. 36–43.
- 1969 Соціальний зміст городища Зимне // Слов'яноноруські старожитності. – Київ. – С. 54–58.
- 1970 До історії ремесла східних слов'ян у VI–VIII ст. // Археологія. – Т. 23. – С. 120–124.
- 1971 До питання про місцезнаходження літописної Пересопниці // Середні віки на Україні. – Київ. – Вип. 1. – С. 168–176.
- 1972 Дослідження Галича і Дорогобужа // АДУ в 1969 р. – Київ. – Вип. IV. – С. 294–298.
- 1972а Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. у Західній Волині. – Київ. – 124 с.
- 1976 Господарство і соціальні відносини населення Прикарпаття і Волині у VI–IX ст. // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ. – С. 121–127.
- 1976а Матеріальна культура населення Прикарпаття і Волині у VIII–IX ст. // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ. – С. 108–121.
- 1977 Про вивчення слов'яноноруської кераміки // Археологія. – Київ. – Вип. 21. – С. 66–71.
- 1988 Зимнівське городище – до ранньої історії Володимира Волинського // Минуле і сучасне Волині. Тези доповідей II-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк. – Ч. 2. – С. 55–57.

Ауліх В.В.

- 1957 Древнерусское поселение у с. Рипнев Львовской области // КСИА АН УССР. – Киев. – Вып. 7. – С. 106–108.
- 1963 Славянское поселение у с. Рипнев Львовской области // МИА. – № 108. – Москва. – С. 366–381.
- 1967 Древнерусские городища Западной Волыни // АО 1966 г. – Москва. – С. 249–250.
- 1969 Древнерусское поселение на Западном Буге // АО 1968 г. – Москва. – С. 327–329.
- 1972 Зимновское городище и его место среди раннеславянских археологических памятников // Исследования по истории славянских и балканских народов. – Москва, 1972. – С. 46–67.
- 1988 К вопросу о раннеславянских городищах Северной Волыни и Полесья // *Slavia antiqua*. – 1988. – Т. XXX. – С. 87–91.
- 1990 Луцк // Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды). – Киев. – С. 122–124.
- 1990а Сельское хозяйство // Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды). – Киев. – С. 87–89.
- 1990б Славяне Прикарпаття и Волини в VIII–X вв. // Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды). – Киев. – С. 68–77.
- 1990в Торговля // Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды). – Киев. – С. 93–96.

Ауліх В.В., Баран В.Д.

- 1976 Племінна належність населення Прикарпаття і Волині в другій половині I тис. н.е. // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ. – С. 127–132.

Ауліх В.В., Грибович Р.Т., Павлів Д.Ю., Петегирич В.М.

- 1988 Работы в центральных районах Волынской области // АО 1986 г. – Москва. – С. 253–254.

Крушельницкая Л.И., Дольнская М.Л.

- 1972 Исследования Западнобугской экспедиции // АО 1971. – Москва. – С. 367–368.

Петегирич В.

- 2010 Внесок Вітольда Ауліха у дослідження княжого Галича // МДАПВ. – Вип. 14. – С. 11–15.

Петегирич В., Оприск В.

- 1998 Життєвий шлях і наукова творчість Вітольда Ауліха (до 70-річчя від дня народження) // МДАПВ. Постаті української археології. – Вип. 7. – С. 40–47.

Aulich W.

- 1970 Der slawische Burgwall aus dem 6–7 Jahrhundert U.Z. Ort Zimne in Westwollhynien // I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. – Warszawa–Kraków–Wrocław. – Т. III. – S. 28–33.

Volodymyr PETEGYRYCH

VITOLD AULIKH AND HIS CONTRIBUTION INTO THE STUDYING OF
ARCHEOLOGY OF VOLHYNIA OF SLAVONIC AND MEDIEVAL PERIODS

Scientific activity of Vitold Aulikh connected with research of archaeology of Slavonic and Early Medieval periods in Volhynia is analyzed at the article. Special importance of Ripniv settlement, Zymne hill-fort and other sites for studying of material culture, economy, social relations and tribal affiliation of population of Volhynia during this period is emphasized.